

**ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА ЗАЩИТАТА
ВЪВ ВРЪЗКА С ЕКСПЕРТИЗИТЕ
В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
И ИЗИСКВАНИЯТА НА ЧЛЕН 6
ОТ ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА
НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ***

Ивайло Цонков**

Член 6 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС) установява правото на гражданите на справедлив съдебен процес. Решаващо значение за гарантиране на това право има изискването за осигуряване на “равенство на оръжията, на средствата” (“Equality of Arms”) за страните¹. Същевременно новият Наказателно-процесуален кодекс (НПК) продължи традицията да обявява състезателността (и основния неин характеризиращ елемент – равните права на страните) като основен принцип на наказателния процес (чл. 12 НПК). Реалното проявление на всеки принцип обаче зависи от *конкретната правна регламентация* на отделните процесуални институти, т.е. от съдържанието на *пряко регулативните* правни норми.

В светлината на изложеното следва да се обсъдят някои въпроси, свързани с експертизата като способ за доказване, както и с определянето на вещи лица. Обсъждането ще се ограничи до делата от общ характер.

I. Очертаване на проблема

Значението на специалните знания за изясняване на фактите по делото е безспорно – често те сериозно влияят и върху изхода на делото². Това значение расте непрекъснато с развитието на техниката и със задълбочаването на научните постижения. Вещите лица следва непрестанно да актуализират и обогатяват своите специални знания, за да бъдат адекватни на променящата се действителност³.

---

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

** Главен асистент по наказателно-процесуално право в СУ “Св.Климент Охридски”, адвокат към САК.

¹ За повече подробности по този предварителен въпрос: П. ван Дайк, Г.Й.Х. ван Хууф “Европейската конвенция за правата на човека – теория и практика”, С., Български адвокати за правата на човека, 2000, с.с.401-403. Важното значение на зачитането на правата на защитата и на принципа за “равенство на средствата”, вкл. и на външните (публично видимите) атрибути на справедливото разглеждане на делото, е подчертано в решения на Европейския съд (ЕС) в Страсбург (вж. напр. *Borgers v. Belgium*, решение от 30 октомври 1991 г., Series A № 214-B, § 24, както и цитираните там други решения).

² Разпоредбата на чл. 154 НПК не е сериозен аргумент за противното. Първо, нейното практическо значение се проявява най-често при противоречащи си експертни заключения. И второ, тук не се твърди, че изходът на делото зависи винаги и само от специални знания. Обект на внимание в статията са делата, за чието изясняване има *обективна (реална) необходимост* от специални знания.

³ По-подробно по въпроса при Петър Цанков, Йонко Кунчев “Съдебни експертизи. Обща част”, С., Ромина, 2005, с.с.45-46. Авторите аргументират и необходимостта в бъдеще да се изискват “*съвременни професионални знания*”, а не просто “специални знания”. В статията е използвана

Правилността на тази теза е очевидна, поради което привеждането на аргументи в нейна подкрепа не е предмет на настоящата работа.

При наказателните дела от общ характер **решаващите експертизи обикновено се провеждат още на досъдебната фаза. Някои от тях не могат да бъдат извършени повторно месеци или години по-късно** (напр. установяване на увреждания на обвивките и тъканта на главния мозък или увреждания на вътрешните органи на починалия пострадал; всякакви други увреждания при кремиран пострадал; състоянието на различни системи на автомобила, участвал в ПТП, върнат на собственика и ремонтиран/продаден/откраднат и т.н., и т.н.⁴).

Вещите лица, извършващи експертизи в първата фаза на процеса, се избират и назначават от прокурора или от разследващите органи. Обичайна практика е органът на досъдебното производство да работи с ограничен кръг специалисти от различните области на науката, изкуството или техниката. Това се обяснява с неговите лични впечатления за компетентността, добросъвестността и други качества на вещото лице. В регионите на някои съдилища изборът е дори обективно стеснен – поради липсата на съответни специалисти.

Възнаграждението за труда на вещите лица обикновено се определя от органа, който ги е назначил (разбира се, в нормативно очертаните рамки). За някои от тях тези възнаграждения са най-важният доход⁵, за други – единствен допълнителен доход към пенсията⁶.

Казаното очертава **потенциалната зависимост на (някои) вещи лица от органите, натоварени с обвинителната функция** в наказателния процес⁷. Не може да се изисква от обвиняемия и неговия защитник да установяват, че в конкретния случай тази зависимост е реална – те нямат достъп нито до информация колко често обвинителят е назначавал точно този специалист, нито до данъчните декларации на вещото лице – за да установят доколко е зависимо от получаваните експертни възнаграждения. Още повече, че НПК не счита подобна зависимост за пречка пред назначаване на вещото лице (арг. от чл. 148, ал. 1, т. 3 от НПК).

Това законово решение обикновено се оправдава с тезата, че прокурорът и разследващите органи са длъжни да бъдат обективни (арг. от чл. 14, ал. 1 от НПК), да работят за разкриване на истината (чл. 13, ал. 1 от НПК). А щом не са предубедени – не могат да индуцират предубеденост и у вещите лица. Тази декларативна аргументация не държи сметка поне за две неща: първо, държавните органи също не са безгрешни; второ, от психологическа гледна точка е наивно да се очаква, че човекът, който след

актуалната терминология на НПК, защото за преодоляване на обсъжданите проблеми промяната на термините – колкото и да е обоснована – не е от пряко, решаващо значение.

⁴ Изключително редки са случаите, когато по инициатива на вещото лице или процесуалния орган подробно се фиксират (чрез фотографии, видеозаснемане или по друг начин) действията при експертното изследване и/или резултатите от него. Дори тогава не винаги е възможна *пълноценна* повторна експертиза – както би било при непосредствена работа върху изследвания обект.

⁵ С това не се изразява мнение, че размерът на присъжданите възнаграждения е адекватен на едно действително специализирано и задълбочено експертно изследване. Става дума за вещи лица, които по няколко пъти на ден се явяват да дават заключения по различни дела – компенсират ниските възнаграждения с количеството на експертните заключения. Подобен подход сам по себе си крие редица опасности, но те не са предмет на статията.

⁶ Тук не се визират онези утвърдени специалисти, чиято практика им осигурява достатъчно големи доходи и които разглеждат участието си като вещи лица като тежба, а назначението си по конкретно дело – като изпълнение на обществено задължение, не като източник на доход.

⁷ Основателно науката за съдебните експертизи посочва като техни принципи и “независимостта на експерта”, и “обективност, всестранност и пълнота на експертното изследване” (вж. напр. Радостин Беленски “Съдебни експертизи”, С., Камея, 2003, с.38). Важният за настоящото изследване въпрос е дали *действащата уредба в НПК* е в състояние по несъмнен начин да осигури тези принципи в практиката.

много усилия е “разкрил извършителя” и писмено е аргументирал акта за привличане като обвиняем, ще може да бъде обективен и безпристрастен.

Следва изрично да се подчертае, че не е задължително обсъжданата зависимост да се съчетава с неправомерно поведение на процесуалния орган (напр. указания или намеци относно съдържанието на експертното заключение). Важно е друго – че тя *може да е мотив* за даване на заключение, подкрепящо тезата на органа, който е *назначил експерта и който ще определи възнаграждението му*. НПК следва да осигури начини за преодоляване на такива съмнения – защото не може да има справедлив процес, ако дори на повърхността му съществуват съмнения в “равенството на средствата”.

По мнение на автора, без да се лишаваме от вярата в обективността на органите на досъдебното производство, може да помислим и за реални гаранции. Например, дългоочакваната система за случайно разпределяне на делата и случайно избиране на съдебни заседатели би могла да се разпростре и върху избора на вещи лица измежду посочените в съответния списък специалисти. Също така е възможен вътрешноинституционен контрол върху свързаността на конкретен дознател (следовател, прокурор) с конкретни вещи лица. *Повторяемост на избора* лесно се установява от постановленията за назначаване на вещи лица, респ. за определяне на тяхното възнаграждение. По-нататък ще стане дума и за други (процесуални) способности за осигуряване на “равенство на оръжията” (на обвинението и защитата) по въпросите на експертизата.

Обсъдената до тук “зависимост от обвинителя” не изчерпва проблема. Възможна е и **обвързаност на вещото лице само с обвинителната теза** – т.е. *без зависимост от обвинителя*. Такъв е случаят, когато експертното заключение е имало решаващо значение за повдигането на обвинение. Също и при вече повдигнато обвинение – когато вещото лице (*дори да е случайно определено*) по собствено вътрешно убеждение дава заключение в подкрепа на обвинителната теза.

В крайна сметка, *общото и същественото* при всички разгледани до момента хипотези е това, че **прокурорът ще разчита в съда на експерт, вече ангажиран с обвинителната теза**⁸.

Но дори да се игнорират посочените по-горе зависимости, следва ли че проблемът с експертизите е напълно решен. По мнение на автора – не, защото този проблем има и друг аспект.

Експертното заключение може да е невярно. Причините за това – многобройни и разнообразни. Само като примери, без претенции за изчерпателност, могат да бъдат посочени някои от тях:

- пропуски на вещото лице⁹;

---

⁸ Това вече директно опира до изискването на чл. 6 от ЕКЗПЧОС за осигуряване на “equality of arms” за страните по обвинението и защитата. В делото *Бьонши срещу Австрия* Европейският съд е приел, че е нарушено изискването за справедлив процес, щом е изслушан експерт, ангажиран с обвинителната теза, а не е допуснато в *същото експертно качество* лице, посочено от подсъдимия и имащо нужните специални знания (вж. *Bönisch v. Austria*, решение от 6 май 1985 г., Series A № 92, с.с. 14-16, § 28-35). При това експертът е бил *определен и назначен от съда*, не от прокурора; а *посоченият от г-н Бьонши специалист все пак е бил изслушан*, макар и само като свидетел (нещо, на което подсъдимият в нашия наказателен процес не може да разчита). Между другото, по казуса Европейската комисия е установила нарушение на чл. 6, т. 3, б. “д” от ЕКЗПЧОС. Съдът е установил нарушение на чл. 6, т. 1, *оставяйки отворен* въпроса за приложимостта на чл. 6, т. 3, б. “д” спрямо вещи лица, *назначени от съда*. Интересно е дали въпросът би бил оставен отворен и ако вещите лица бяха определени и назначени от прокурора... Още повече като се отчита, че за англосаксонското право експертите са “вещи свидетели” (“expert witnesses”).

⁹ Неизвършване на аутопсия на долните крайници на пострадалия за установяване мястото на инициалния удар от лекия автомобил. Това е от решаващо значение за ориентиране тялото на

- неправилно използване на доказателствени и други материали¹⁰;
- използване на остарели знания, несъответни на съвременното ниво на развитие на науката и техниката¹¹;
- даване на експертно заключение извън рамките на специалните им знания¹²;
- липса на достатъчно отговорност/добросъвестност¹³.

пострадалия в момента на удара, което пък пряко влияе върху изводите относно механизма на причиняване на травмите, както и върху други важни експертни изводи (имало ли е извъртане непосредствено преди удара и т.н.). Този и следващите примери са реални, от практиката на автора.

¹⁰ Съдебно-оценителна експертиза прилага метода на амортизациите. Правилно се приема, че оценяваната електронна апаратура е във втора група амортизируеми активи. След това обаче началната стойност се редуцира с 8 % годишна амортизация (каквато е при покритие на пътища и самолетни писти), вместо с нормативно определените 20-30 % (процентът е вариал през периода от закупуване на вещта до момента на отнемането ѝ, но дори 20 е с пъти повече от 8). В случая се касае за недоглеждане.

Друг пример: Съдебно-психиатрична експертиза следва да установи дееспособността на лице към определен момент в миналото (извършва се по документи поради смъртта на лицето). Използва се епикриза, в която приживе са описани някои заболявания, като накрая изрично е уточнено, че тези заболявания са “типични за възрастта”. В експертната вещното лице цитира епикризата, като думите “типични за възрастта” заменя с многоточие. Така на описаните заболявания се придава изключителен характер и се прави извод за недееспособност на лицето към момента на извършване на съответното правно действие. Искане ми се да вярвам, че и в този случай се касаеше за недоглеждане...

¹¹ Вещите лица по автотехнически експертизи често се позовават на “ръководството на Коршаков” (Коршаков И.К. “Автомобил и пешеход: анализ механизма наезда” – М., 1988). Използваните от него стойности на движение на пешеходците (с.97-98) се различават от приетите в съвременни, действително научни изследвания (вж. напр. Станимир Карапетков “Автотехническа експертиза”, С., ТУ, 2005, с.205-207 ; Колектив, “Расследование дорожно-транспортных происшествий”, М., 2003, с.262 ; Суворов Ю.Б. “Судебная дорожно-транспортная экспертиза”, М., 2003, с.77-79). Разликите съществуват и след привеждане на стойностите към еднаква мерна единица (Коршаков работи с м/с., останалите – с км/ч.). Съвсем отделен е въпросът, че в практиката масово се използват само средните стойности, което определя *вероятностен* характер на експертното заключение, с всички произтичащи от това процесуални последици.

Има и случай, когато вещното лице прави директни изводи за скоростта на автомобила в момента на удара и за разстоянието, на което е отхвърлено тялото след удара, позовавайки се на рис. 38 на с. 70 от същото произведение на Коршаков. Т.н. “нанограма” може да има само ориентиращо значение (ако самото ѝ използване въобще може да се нарече “научен подход”). Не е нужно човек да е специалист, за да е наясно, че не може да има категорично, *еднозначно детерминирано* съответствие между толкова много фактори: “скорост на автомобила в момента на удара” – “разстояние на отхвърляне на тялото на пострадалия” – “характер на причинената телесна повреда” – “размер на щетите върху автомобила” – “размер на щетите за народното стопанство от изгубените човекодни” (?!). И всичко това да се установява по “нанограма” чрез прокарване на хоризонтални и вертикални линии (?!). Прекалено хубаво, за да е вярно, и очевидно ненаучно... Отделно от всичко, от въпросната “нанограма” следва, че удар от лек автомобил с 40-41 км/ч. *винаги* води до летален изход за пешеходеца. Това може да е имало някакво основание през 1988 г., при съветските автомобили, но едва ли е актуално при съвременните автомобили с непрекъснато повишаващо се ниво на външна пасивна безопасност.

¹² Прокурор възлага на вещи лица-медици да се произнесат дали при конкретен комплекс от заболявания (установени по медицинска документация) пострадалият е можел да достигне максимална скорост от 9,65 км/ч. за кратко време и на късо разстояние. В експертното заключение коректно се преразказва съдържанието на трите предоставени медицински документа и се прави извод, че пострадалият не е могъл да постигне такава скорост. *Методика не се посочва*. Вещите лица не могат да посочат *нищо дял от медицината, нищо научно медицинско изследване, нищо собствени научни проучвания*, установяващи еднозначна зависимост между конкретно заболяване и максимална скорост, достижима от болния. Не могат да посочат, понеже такива не съществуват. Първо, защото за медицината такъв въпрос не може да бъде сериозен и важен обект за изследване. Второ, защото звучи зловещо медици, вместо да лекуват болните, да ги карат да бягат, за да установят тяхната максимална скорост на придвижване като функция от заболяването.

¹³ Автотехнически експерти поставят в основата на изчисленията си определена стойност на максималното закъснение при спиране на автомобила, *без да са посетили местопроизшествието, без да са виждали автомобила и без дори да се поинтересуват доколко е бил пълен*. Но стойността на максималното закъснение при спиране е *винаги конкретен въпрос* – тя зависи пряко и от състоянието на

Тук не е мястото да се обсъжда дали до подобни “неблагополучия” в експертните заключения се е стигнало съзнателно или по непредпазливост (небрежност или самонадеяност). За осъдения това няма значение. Има смисъл обаче да се припомни, че вещите лица носят наказателна отговорност и за невярно заключение, дадено *по непредпазливост* (чл. 291, ал. 2 от НК). И да се постави риторичният въпрос колко са вещите лица, осъдени (на основание чл. 291 от НК) за дадени неверни заключения в наказателното производство.

Вещите лица, изготвили експертно заключение в досъдебната фаза, се призовават **в съдебната фаза** за да поддържат пред съда заключенията си. Често това са единствените експертни заключения в доказателствената основа на бъдещата присъда. Разбира се, съществува възможност за провеждане на разширена допълнителна, респ. повторна експертиза (чл. 153 НПК). В тези случаи новите вещи лица ще бъдат назначени от съда (ръководно-решаващият орган във втората фаза на процеса). *Тогава първите два от очертаните по-горе проблеми* (съмнението за зависимост на вещите лица от държавното обвинение, както и зависимостта от вече заетата позиция в полза на обвинението) *ще избледнеят* – когато при съдебната експертиза отново участват и специалистите, посочени в досъдебното производство, *респ. ще отпаднат* – ако новата експертиза се извършва само от определени от съда вещи лица.

Третият обсъден проблем – опасността от невярно експертно заключение – ще остане и в тези случаи. Защото *съдебното определение не може да компенсира (евентуално) липсващите професионализъм, отговорност или добросъвестност.*

II. Допустимо ли е очертаните проблеми да се поставят и във връзка с досъдебното производство, след като чл. 6 от ЕКЗПЧОС гарантира правото на справедлив съдебен процес.

По мнение на автора това е допустимо, поне поради следните съображения:

1. ЕКЗПЧОС има за цел да закрепва реални, а не декларативни, илюзорни права. Поради това гаранциите за справедлив съдебен процес, предвидени в чл. 6, следва *да се отчитат* и в досъдебното производство – **доколкото съществуват случаи, когато неосигуряването на тези гаранции на досъдебната фаза не може да се компенсира чрез осигуряването им в съдебната фаза** (такъв би бил случаят с невъзможността в съдебната фаза да се проведе допълнителна или повторна експертиза – вж. по-горе, втория абзац на т. I). Поради това Европейският съд по правата на човека изрично се е произнесъл по делото *Имбриоса против Швейцария*, че изискванията (гаранциите), съдържащи се в чл. 6 (и особено в неговата т. 3), могат да бъдат приложими и преди внасяне на делото в съда¹⁴. Разбира се, начинът, по който тези гаранции ще се прилагат извън съдебната фаза, ще зависи от спецификата както на самото извънсъдебно производство, така и на конкретните обстоятелства по него.

2. Съмнението за зависимост от прокурора на експертите, назначени от него или от неговите органи, остава **и когато се явяват пред съда**. Още повече, че те **вече са обвързани с експертно заключение**, за което са получили и възнаграждение. В крайна

пътното платно, и от състоянието на автомобила (гуми, спирачна система и т.н.), и от превозвания товар. В конкретния случай увеличаването на стойността с 1 м/сек² намали опасната зона с повече от 10 м.

¹⁴ Вж. *Imbrioscia v. Switzerland*, решение от 24 ноември 1993 г., Series A, № 275, с. 13, § 36. Това становище Европейският съд е потвърдил и по други дела – напр. *Magee v. the United Kingdom*, решение от 6 юни 2000 г., § 41 (ж. № 28135/95, ECHR 2000-VI).

сметка, доколкото обвинителният акт се основава и на техните заключения, дотолкова те са “свидетели на обвинението”, **помощници на прокурора** пред съда.

3. Независимо от чл. 6 от ЕКЗПЧОС, НПК гарантира на обвиняемия **право на защита**. Това е основен принцип на процеса (чл. 15 НПК), при това действащ и в досъдебната фаза. Той изисква осигуряване на ефикасни средства за реално упражняване на защитата. А за защитата от особена важност е експертното заключение.

4. В наказателния процес действа и принципът за разкриване на обективната истина (чл. 13 НПК). Възможността за субектите, осъществяващи функция по защитата, *своевременно* да индицират грешки, пропуски, противоречия и други дефекти при провеждане на експертизата и в експертното заключение несъмнено ще подпомогне разкриването на истината. Отделно от това **ще се спестят много сили, време и средства, ако се избегне погрешният път**, към който насочва привидно убедителното, но невярно експертно заключение.

III. С какви права разполагат обвиняемият и неговият защитник и доколко тези права са в състояние да компенсират възможностите на прокурора и неговите органи да назначават експертизи, да избират вещи лица и да определят възнаграждението им, а в съдебната фаза да разчитат на специалните знания на тези експерти (всичко това – като конкретна проявна форма на фундаменталното неравенство между държавното обвинение и защитата).

При привличането на обвиняем (чл. 219 НПК) не се предоставят доказателствени материали. В акта за привличане като обвиняем (постановление или протокола от първото действие на разследването срещу лицето) *могат дори да не се посочат* доказателствените материали – ако посочването им ще затрудни разследването (арг. от 219, ал. 3, т. 4 НПК). Следователно към този момент обвиняемият и неговият защитник *не само нямат право да се запознаят с материалите от евентуална експертиза, но може и въобще да не научат, че такава е извършвана* – дори ако тя съществено е повлияла върху решението за привличане на обвиняемия.

Защитникът има право *да участва* във всички действия по разследването с участие на обвиняемия (чл. 99, ал. 1, изр. 2 от НПК и арг. от чл. 55, ал. 1, изр. 2 от НПК). Разпоредбите са в общата част на НПК, следователно се отнасят и към досъдебната фаза на процеса. При други действия по разследването, когато не е предвидено присъствие на защитника и обвиняемия, същите могат *да присъстват, но само с разрешение* на органа на досъдебното производство *и ако присъствието им няма да затрудни разследването* (арг. от чл. 224 НПК). Идеята е да контролират и влияят (законосъобразно) на тези действия по разследването. Независимо дали участват или присъстват, обвиняемият и защитникът запазват своето процесуално качество и свързаните с него права, и по-конкретно – правото на искания, бележки и възражения. Приемаме, че тези възможности се отнасят и до провеждането на експертизата като способ за доказване¹⁵. В тези случаи обаче:

---

¹⁵ Целта е да се очертае *максимално възможният* обем на “оръжията”, с които защитата разполага за законосъобразно въздействие върху експертизата. Поради това тук не се обсъждат теоретичните виждания, че експертното заключение не е нито доказателство, нито доказателствено средство; че експертизата е способ само за проверка на доказателствен материал, не и за събирането му. В продължение на тези виждания може да се постави въпрос дали експертизата е точно “действие по разследването” и дали горепосочените права действително се отнасят и за нея. Което в практиката може да бъде използвано като самостоятелно основание (чрез прилагане *само на буквално тълкуване* на чл. 99 и чл. 224 от НПК) за отказ защитникът да бъде допуснат при провеждането на експертизи.

1. Съществуват хипотези, когато участието на защитника е очевидно неуместно или безсмислено¹⁶. Недопустимо е защитниците да присъстват и при самото написване на експертното заключение – това е интелектуална дейност, на която чуждото присъствие очевидно ще пречи.

2. **Основният проблем** обаче е друг и касае случаите, когато няма формални основания да се откаже на защитника да присъства при експертизата. Става дума за това, че обичайно **нито защитникът, нито обвиняемият имат специални знания от областта на експертизата**, до участие/присъствие при която са допуснати. Без такива знания участието/присъствието им представлява излишна активност – защото те няма да могат нито да се ориентират задълбочено в случващото се, нито да правят обосновани искания (вкл. отводи, искания за допълнителни задачи и т.н.), бележки и възражения, нито да разберат в дълбочина експертното заключение (когато изобщо им бъде предоставено за запознаване). Допълнително затруднение представлява и **липсата на информация за събрания към момента доказателствен материал по делото** – дори да са запознати с някои доказателства/доказателствени средства (когато са използвали горепосочените права по чл.чл. 55, 99 и 224 НПК), то това е съвсем различно от цялостното и в подробности (в дълбочина) познаване на доказателствения материал.

Поради посочените причини искания за участие/присъствие при експертизи почти не се правят в практиката, а направените се отхвърлят като недопустими.

Обвиняемият и неговият защитник **имат право да се запознаят с всички материали по делото, вкл. и експертните заключения, едва при предявяването на разследването** (преди това в нито един момент на разследването няма задължение на ръководно-решаващия орган да им покаже тези материали)¹⁷. Утвърденият и неоспорван нито в теорията, нито в практиката *таен и несъстезателен (инквизиционен) характер на досъдебното производство* предопределя като безнадежден всеки опит за по-ранно проучване на материалите по делото чрез позоваване на правото “да се запознае с делото и да прави необходимите извлечения” (декларирано от чл. 55, респ. чл. 99 от НПК – разпоредби от общата част на НПК)¹⁸.

Тук следва да се подчертае единствено това, че запознаването с експертните заключения отново има формален характер поне поради горепосочената причина: обикновено **нито защитникът, нито обвиняемият имат специални знания от областта на експертизите**, чиито заключения им се предоставят за проучване¹⁹.

---

¹⁶ Напр. при психиатрична експертиза, свързана с настаняване за изследване в психиатрично заведение – чл. 70 НПК; СМЕ за установяване на телесни повреди, предизвикващи смущения в половите функции, намаляване или загуба на детеродна способност и т.н.; при експертизи, изискващи използване на специализирана апаратура за продължителни наблюдения и/или измервания/отчитания – напр. при ДНК-профилиране, при съдебно-биологични, съдебно-химични и други експертизи.

¹⁷ Това означава, че може да има случаи (напр. при спиране на производството), когато между изготвяне на експертизата и запознаване на обвиняемия с експертното заключение да са минали и години.

¹⁸ Което, между другото, повишава цената на нерегламентираното запознаване с делото и създава условия за корупционни практики.

¹⁹ Нямаат пряко отношение точно (и единствено) към експертизите и поради това само се споменават под линия другите проблеми при предявяването: помещения, в които понякога няма къде да се седне, още по-малко да се водят бележки или направят ксерокопия; затрупани от работа разследващи органи, за които разпоредбите на чл. 228, ал. 1 и ал. 2 от НПК са необясним законодателен либерализъм; примирили се с посочените проблеми и осъзнали формалния характер на предявяването защитници. Достатъчно е да се види обемът на редица протоколи за предявяване на разследването, съдържанието им, времетраенето на предявяването (често то е недостатъчно дори за прочитане само на едно от експертните заключения), за да се разбере колко далеч е действителността от законодателните идеи. Между другото, в светлината на посоченото придобива нелепи очертания една традиционна процесуална “гаранция” – делото да се връща в досъдебната фаза, когато се констатира непредявяване на

Поради същата причина те не са в състояние адекватно, прецизно да формулират и убедително да обосноват искания, бележки и възражения във връзка с експертизите и извършилите ги вещи лица (вж. по-горе, т. III.2.) .

В съдебното производство състезателността е максимално разгърната и значително нараства възможността за реално (и в пълнота) упражняване от страните на всички техни процесуални права.

Във връзка с темата на статията това означава, че обвиняемият и защитникът са получили възможност подробно и задълбочено да се запознаят с експертните заключения, както и да получат консултации от специалисти в съответните области. Могат да наложат разпита на вещите лица (арг. от чл. 282, ал. 3), да им задават въпроси (чл. 282, ал. 1 и ал. 2 от НПК), да правят различни бележки и възражения, а най-вече – искания (за допълнителна или повторна експертиза; за нови експертизи – с различен обект на изследване и със специфични задачи; дори за включване на конкретни специалисти в състава на експертизите – НПК не забранява това). Разбира се, съдът може да им откаже. Особено ако не са (поради липса на нужните специални знания) достатъчно убедителни...

IV. От изложеното дотук пряко следва въпросът дали съществуващото в досъдебната фаза очевидно неравенство в правата (“средствата”, “оръжията”) на държавното обвинение и на защитата по отношение на използването на специални знания не се компенсира напълно в съдебното производство.

При утвърдителен отговор изискванията на чл. 6 от ЕКЗПЧОС явно ще бъдат спазени.

По мнение на автора **отговорът на въпроса не може да бъде утвърдителен.** Съображенията за това са следните:

1. По-горе бе направен опит да се обоснове, че прокурорът влиза в съдебното заседание, разчитайки на експерти, ангажирани с обвинителната теза (при това определени, назначени и получили възнаграждения по силата на актове, постановени от самия прокурор или от процесуално подчинените му разследващи органи)²⁰. Тези вещи

разследването на някое от лицата по чл. 227, ал. 2 и 3 НПК. Следователно, прекратява се публичното и състезателно съдебно производство и лицето получава “привилегията” отново да се върне в тайното и инквизиционно досъдебно производство... Не е ли ясно, че въпросното лице вече (в съдебната фаза) може да има копие дори от цялото дело; да се е запознало лично и чрез консултанти с всички материали. Но делото се връща и накърненото му право “се възстановява”, без оглед на желанието му. И какво е рационалното поведение на въпросното лице? Да не упражни това право, т.е. да откаже да проучва материалите (чл. 228, ал. 3 от НПК) – защото вече ги познава. Хипотетично погледнато, такава “съществено процесуално нарушение” може да се релевира и установи едва пред ВКС... А изгубените поради връщането месеци/години едва ли правят по-“разумен” срока на наказателното производство (новият принцип в чл. 22 НПК), едва ли повишават бързината и ефективността на процеса. Казаното е валидно и за другите хипотези на връщане на делото от съдебната в досъдебната фаза. Доста от проблемите биха се решили с **елементарна разпоредба, предвиждаща да се изслушва мнението на лицето, чиито процесуални права са нарушени. А със започване (в краен случай – със завършване) на съдебното следствие в първата инстанция да се преклудират исканията за връщане на делото поради допуснати в досъдебната фаза съществени процесуални нарушения.**

²⁰ Тук се игнорира хипотетичната възможност за внасяне на обвинителен акт, несъответстващ на експертните заключения. В статията се проучва доколко има равенство на възможностите за процесуално използване на специални знания в реални и обичайни ситуации, а не при теоретично възможни хипотези. Не бива да се забравя, че съдът в Страсбург се интересува от спецификата, конкретните обстоятелства по всеки отделен казус. И никога не е приемал, че доброто желание на държавите, дори подкрепено с ефективни декларативни правни норми, може да замести изискването за осигуряване на реални и ефикасни средства за защита на правата по ЕКЗПЧОС. Т.е. **не може да се приеме, че е гарантирано “равенство**

лица са **естествен помощник на прокурора в подкрепата (обосноваването) на обвинителната теза чрез специални знания по време на самото съдебно следствие.** При това и пред съда те **разполагат с обичайните си права по чл. 150, ал. 1 от НПК** – по-конкретно, да изискат събиране на допълнителни материали и да задават въпроси по време на разпитите на обвиняеми и свидетели²¹.

2. Обвиняемият и неговият защитник могат да получат само извънпроцесуална помощ от лица със специални знания. В самото съдебно производство те могат да доказват неверността на експертното заключение – но интерпретирайки получени извън процеса, чужди лично за тях знания. Дори могат да прочетат написани въпроси – но в следващия момент, при оценка на дадените от вещите лица отговори и при евентуални дискусии с тях (когато нещата започват да придобиват нюанси, дълбочина) **обвиняемият и защитникът отново ще бъдат в ролята на лаици, спорещи със специалисти.** Същото е и при промяна на експертното заключение – те ще са в нова ситуация, необсъдена с извънпроцесуалните им консултанти. Специални знания са нужни и за да се обоснове некомпетентност на вещите лица, респ. тенденциозност в изследванията и експертните им заключения; за да се аргументира искане за допълнителна или повторна експертиза и да се формулират задачи към тях и т.н.²²

И още един аспект на проблема: колкото по-добре е подготвена защитата за професионален спор с вещите лица, толкова по-малки са шансовете този спор да бъде **адекватно отразен в съдебния протокол** – което за правото означава, че спор не е проведен или е проведен така, както го е разбрал и отразил протоколистът²³.

Немалък проблем са и случващите се в практиката **откази на съдебни състави да допуснат заверени източници от специализирана литература**, целящи да установят разминаване между знанията на вещите лица и актуалните постижения по конкретната специална дисциплина. Схоластиката позволява подобни откази да се обосноват с различни (най-вече теоретични) аргументи, но всички те олекват, когато насреща им се противопостави решаващото съображение за правото на обвиняемия на ефективни средства за защита (включващо и ефективни средства за оборване на експертното заключение като част от доказателствената база на обвинението).

3. Вярно е, че вещите лица могат да коригират заключението си – поради осъзнаване на допуснатата грешка, поради новосъбран доказателствен материал и т.н.

на средствата” само поради (хипотетична, теоретична, евентуална) възможност в някои конкретни случаи то да бъде налице.

²¹ Непосочването на вещите лица в чл. 277, ал.ал. 3 и 4 НПК не може да бъде решаващ аргумент за противното, доколкото всеки нюанс във фактите, възпроизведени чрез гласни доказателствени средства, може да бъде значим за експертните изводи; по същата причина е неprecизна формулировката на чл. 150, ал. 1 НПК, която се намира в общата част на кодекса, но предвижда право на вещите лица “да вземат участие в извършването на отделни действия по разследването”, не и в съдебни следствени действия.

²² Осъзнавайки реалното си положение и възможности в спор с експерти, както и възможността да изпаднат в конфузно положение с неадекватни тези и въпроси, субектите по защитата често си поставят само една цел: да се доберат до включване на доверен експерт в допълнителната или повторна експертиза. Формално право на това те нямат (особено при традиционно негативното отношение у нас към т.н. “състезателни експертизи”), но няма и законова забрана да се включи посоченото от тях вещо лице. Ясен е корупционният потенциал на една такава ситуация.

²³ По-подробно за проблемите със съдебните протоколи, представляващи единственото доказателствено средство за случващото се в съдебното заседание: вж. Ивайло Цонков, “Някои въпроси, свързани със съдебните грешки в процеса на установяване на обективната истина в наказателния процес”, в сборника “Истина и справедливост в наказателния процес”, С., 2006, УИ “Св. Климент Охридски”. **Решително трябва да се подкрепи новата разпоредба на чл. 311, ал. 3 от НПК**, макар тя да не решава всички проблеми и да не е ясно доколко съществуват материалните условия за реалното ѝ прилагане в практиката.

Вярата в обективността и добросъвестността им е похвална²⁴, но тя не може да бъде правна гаранция. Освен това **потенциалната възможност нещо да се случи** (дори без участие на страната) **не е идентична на ефикасно средство за защита, предоставено на страната**. Точно както резултатът и средствата за постигането му са различни неща.

4. И накрая отново следва да се припомни практическата невъзможност някои експертизи да бъдат повторени – **когато обектът на изследване вече не съществува или е било важно състоянието му в конкретен момент**. Тогава значително нараства тежестта на заключенията, дадени от вещи лица, назначени в досъдебното производство. В тези случаи единствен шанс на защитата е чрез специални знания да докаже вътрешна необоснованост или противоречивост *на заключението*. Но проблемът е, че неверността му може да се дължи на недостатъци *на самото експертно изследване* (несъобразени с добрите практики експертни действия, неправилно установяване и/или отразяване на факти/свойства/белези на изследвания – и вече липсващ – обект), а не на нелогични и/или ненаучни съждения и заключения в експертното заключение.

V . Съществуват ли процесуални средства, които да осигурят за защитата ефективно използване на специални знания, без да пречат на нормалното развитие на наказателното производство.

Най-елементарното средство вече беше споменато – **случаен подбор** на вещите лица от списъка на специалистите в съответната област. **Само когато по този начин не може да се назначи експерт** (липса на нужния специалист, отводи и самоотводи на наличните, изключителна сложност на експертните задачи или противоречие между експертни заключения и т.н.) – **да се търсят вещи лица по друг начин** (от съответните специализирани научни звена, сред хората на изкуството и т.н.). **И като допълнение – организационни мерки** (контрол и санкции при заобикаляне на принципа на случайния подбор – когато и ако бъде установено).

С това **ще се избегне зависимост** на вещото лице от органа, който го е назначил²⁵. Същевременно **ще получат шанс за изява** и специалисти с вероятно големи възможности, които сега само номинално присъстват в списъците.

На следващо място, следва да се отчита особената позиция на експертното заключение в доказателствения материал по делото²⁶. При него решаващи са специалните знания. А тяхното конкретно-историческо ниво е обективна даденост.

---

²⁴ Доколкото е нормално и правилно в едно цивилизовано общество отношенията да се основават на презумпция за добросъвестност, добропорядъчност.

Допълнително като аргумент за професионално, отговорно, добросъвестно поведение на вещите лица се сочи и това, че те дават заключенията си със съзнанието за наказателната отговорност по чл. 291 от НК. Осъдителни присъди по чл. 291НК (а и по чл. 305, ал. 1 НК – когато поглъща състава на 291 НК) обаче са прецедент.

²⁵ Цената на изготвяне и внедряване на нужния за това софтуер е несравнима с обществения ефект от мярката – намаляване на (социологически установените) съмнения на гражданите за връзки, зависимости и корупция в правораздаването. Тези настроения са измежду факторите, които бавно, но настъпателно подкопават устоите на държавността. По отношение на тях е политически късогледа позицията, че не е важно какво се казва, а какво се доказва.

²⁶ Има определени основания утвърденото в нашата процесуална литература становище, че експертното заключение не е нито доказателство, нито доказателствено средство (вж. напр. Стефан Павлов, “Наказателен процес на НРБ”, С, 1989, УИ “Св.Климент Охридски”). Доколко е вярно, че то никога не възпроизвежда непосредствено възприети доказателствени факти, би могло да бъде предмет на друго изследване.

Поради това **значимият въпрос е дали експертното заключение е вярно и научно необоримо** или не е такова. От това следват някои изводи:

- ако е вярно и научно обосновано – то е възобновимо; т.е. дори да изчезне или конкретното вещо лице да откаже да го поддържа, друг обективен специалист ще даде аналогично заключение;

- ако е невярно – лесният и рационален начин да бъде оборено е използване на научни аргументи; противоположни въздействия върху него или върху самото вещо лице стават ненужни и безсмислени. Нещо повече – **в съответствие със задачата по чл. 1, ал. 1 от НПК и с основни принципи на процеса** (разкриване на истината, осигуряване право на защита на гражданите и т.н.) **е съвременното установяване на порочите в експертното заключение.**

С оглед на изложеното, разпространето на тайната на досъдебното производство и върху експертните заключения в повечето случаи е безсмислено и може дори да навреди на разследването (когато грешно заключение му даде неправилна насока). Разбира се, винаги има и изключителни случаи – например при уникален по знанията си специалист и реална опасност за него при разкриване на самоличността му (макар че тя неминуемо ще бъде разкрита в съдебната фаза)²⁷. Или друга напълно реална възможност – обвиняемият да научи за доказателства, имена на свидетели и т.н.²⁸, които трябва поне временно да се запазят в тайна. Животът е многолик и подобни ситуации не могат да се предвидят изчерпателно априори. Нелепо е да се отрича възможността за възникването им. Застъпваната тук теза е друга: **не бива евентуалните изключения да обуславят принципно решение за укриване на експертното заключение от защитата.** Принципът трябва да е различен: защитата незабавно да бъде уведомявана за всяко изготвено заключение и да има достъп до *копие* от него²⁹, като при *реална и обоснована* опасност за разследването да се вземат мерки за заличаване от заключението *само* на фактическите данни (най-вече имена), узнаването на които създава въпросната опасност.

Специално внимание трябва да се отдели на експертните в досъдебното производство, чието повтаряне в съдебната фаза е невъзможно (вж. по-горе, т.IV.4.). В тези случаи следва да се препоръча *достатъчно подробно* фиксиране (в протоколи, чрез фотозаснемане, видеозаснемане и т.н.) на извършените процедури, на наблюдаваните факти, на разкритите белези/свойства на изследвания обект. Оценъчното понятие “достатъчно подробно” означава, че във всеки конкретен случай вещото лице трябва да може свободно да прецени какво и как да фиксира, като ориентир ще му бъде *необходимостта да защити* в съдебно заседание при условията на състезателност *както методическата правилност* на извършваните специализирани действия/процедури, *така и прецизността на отразяване* в експертното заключение на наблюдаваните факти/белези/свойства. Вече беше споменато, че това не компенсира изцяло невъзможността за повторно, пряко и непосредствено изследване на обекта, но поне създава реална **възможност за контрол и върху истинността на фактическата основа на експертните изводи**, а не само върху логичността и научната обоснованост на формулираните от вещите лица съждения, изводи и заключения.

---

²⁷ Тази възможност е толкова хипотетична, че дори законодателят я е игнорирал – поради това не е предвидил запазване в тайна самоличността на вещи лица (по аналогия със свидетеля).

²⁸ Такава информация често се съдържа в обстоятелствената част на експертните заключения.

²⁹ Това би било *в съответствие с важния пробив, направен с чл. 219, ал. 4, изр. 2 от НПК* – на обвиняемия да се връчва препис от постановлението за привличането му в това качество.

Макар да е встрани от темата, не е излишно да се отбележи, че в досъдебното производство *и пострадалият* трябва да има аналогичен достъп до експертните заключения – защото и той има право на защита, интерес от разкриване на истината и т.н.

И накрая най-важният въпрос с оглед на изискването на чл. 6 от ЕКЗПЧОС за осигуряване на “равенство на средствата”: **възможно ли е на защитата да се осигури подпомагане със специални знания в самия процес** – като компенсация за привилегията на прокурора да се яви пред съда с “вещи помощници”, вече “ангажирани” с обвинителната теза³⁰.

Исторически са известни различни видове на т.н. “състезателна експертиза”. Тя последователно и категорично е отхвърляна от социалистическата правна литература и съдебна практика³¹. Аргументите могат да се групират така:

1. Експертът на защитата (контраекспертът) *почти никога* не действа безпристрастно; той “механично би встъпил в процеса, за да нарече бяло това, което експертът счита черно, и обратно” – т.е. неговото заключение е винаги в полза на обвиняемия и в разрез с това на официалния експерт (пряката му цел ще бъде да обърка съда и официалния експерт)³².

Тук могат да се направят следните бележки :

- Експертът на защитата има статута на “официалния експерт” (вкл. неговите задължения и отговорности; застрашен е от аналогични санкции – вкл. и наказателноправни). При това положение считам за очевидно тенденциозна и невярна презумпцията, че експертът, посочен от защитата, ще е (“почти винаги”) по-недобросъвестен от този, назначен от прокурора;

- Дори да нарече “бяло” това, което “официалният експерт” е нарекъл “черно”, длъжен е да го направи *мотивирано*. Иначе рискува професионалното си достойнство, перспективите си като вещо лице, дори и чистото си свидетелство за съдимост. По същите причини и “официалният експерт” следва да защити *аргументирано* тезата си. Така ще се получи истински спор (между специалисти, не между специалист и лаик), а още от древността е известно как се ражда истината;

- Дори да посочи само тези недостатъци на експертното заключение, които ползват обвиняемия, ако го е направил *научно обосновано*, “експертът на защитата” пак ще допринесе за разкриване на истината. Безспорно е задължението на защитника да изяснява всички (и само) *фактически и правни положения*, които са в полза на обвиняемия (чл. 98, ал. 1 НПК). Защо тогава обвиняемият да няма *право* да бъдат адекватно и по най-убедителен начин представени *и специалните знания*, които евентуално биха го оневинили (или смекчили наказателната отговорност)?

2. В някои случаи (например при повече обвиняеми по делото) ще се създадат затруднения при провеждане на експертизата.

На това съображение следва да се възрази, че:

- Има известна спекулативност при формулиране на горния аргумент. Така е, защото се акцентира върху общия брой на обвиняемите в един процес, а много по-съществено е дали те имат противоречиви интереси. Дори при голям брой обвиняеми, ако техните интереси не са противоречиви (вкл. и ако имат различни защитници), ще е достатъчно да се посочи уточнен помежду им експерт. Т.е. идеята на състезателните експертизи не бива да се профанира до там, че да се внушава нужда от 20 експерти при 20 обвиняеми;

---

³⁰ Дължа следното припомняне: “помощници” и “ангажирани” означава най-малкото това, че *обвинителният акт е съобразен с (и обоснован на) експертните заключения* (виж и бележка 20). Колкото по-успешно вещите лица защитават заключенията си, толкова по-убедително подкрепят обвинителната теза, ergo – елиминират доводите на защитата. Евентуалното наличие и на по-пряка ангажираност само подсилва тезата.

³¹ Подробна аргументация срещу видовете “състезателна експертиза”, както и конкретни съдебни решения са посочени от Стефан Павлов (ц.с., с.с.361-363).

³² Hugueneu, “Quatrième congrès international de droit pénal”, Paris, 1937, Rapports, p.481 (цитира се по Стефан Павлов, ц.с., с.с.361-362).

- Хипотетичната възможност в някои случаи да възникнат затруднения не може да бъде решаващ аргумент срещу въвеждането/съществуването на един или друг правен институт. То може да бъде аргумент при прецизиране на уредбата на института. Поне в наказателния процес твърде много институти (и дори отделни правни норми) са били обект и на теоретични дискусии, и на противоречива съдебна практика, и на тълкувателни актове на ВС/ВКС. Следователно, създавали са затруднения и на теорията, и в практиката, но за преодоляване на тези затруднения не е било нужно отричане на института (респ. отмяна на правната норма).

3. Има случаи, когато състезателна експертиза обективно не е възможна (напр. при експертизи, които не могат да бъдат повторени, ако се налага извършването им преди да има конституиран обвиняем).

По мнение на автора, този аргумент представлява логическо *aberatio ictus*. Защото значението на един правен институт се проявява в случаите, *когато е обективно приложим*. За случаите на неприложимост просто трябва да се търси друго решение. Конкретна гаранция (с оглед хипотезите на експертизи, които не могат да бъдат повторени) бе предложена по-горе – специални изисквания за фиксиране на действията при експертното изследване и на резултатите от него.

4. Състезателните експертизи пренасят извънпроцесното икономическо неравенство вътре в наказателното производство. Който може да си позволи по-квалифициран експерт ще има по-големи шансове.

Възраженията са следните :

- Този аргумент може да е относим главно към наказателни процедури, където се допуска възнаграждението на вещото лице да се определя и плаща от страната, която го е посочила. Нашият НПК към момента не предвижда подобно решение;

- В масовия случай целта на състезателните експертизи е да изравни възможностите на обвиняемия с тези на държавния обвинител. Ясно е кой е “икономически” по-силен... ;

- Както винаги, съществуват и специални хипотези – например при противоречиви интереси на обвиняемите. При такива казуси въпросът става резонен. Тогава обаче не следва да се отнемат възможностите за ефективна защита на “икономически по-силния”, а да се компенсират доказано недостигащите възможности на по-слабия. Иначе с подобен аргумент може да се “обори” и правото на избор на по-квалифициран защитник (чиито хонорари обикновено са по-високи).

С оглед на изложеното, опасенията от различните видове състезателни експертизи са преувеличени. Но по-важното, решаващото е това, че **при наличие на реално неравенство във възможностите на държавното обвинение и защитата да ползват квалифицирани специални знания при осъществяване на процесуалната си функция** (поддържане, респ. оборване на обвинителната теза), **чл. 6 от ЕКЗПЧОС изисква от държавите да елиминират това неравенство чрез осигуряване на “равенство на средствата”**. И е без значение дали мерките в тази насока ще бъдат наречени “състезателна експертиза” или по друг начин.

Традиционно в най-голяма степен състезателност е типична за наказателните процедури от англосаксонската система. Това се отнася и до експертните мнения. Всяка страна може да призове и разпита пред съда специалист, чиито знания имат значение за нейната процесуална теза (позиция). В процеса на доказване експертите са едни “вещи свидетели”. Така са и обозначавани – “expert witnesses”. Във Федералните правила за доказване (Federal Rules of Evidence) на САЩ действително съществуват две отделни статии, съдържащи правилата за свидетелските показания (Article VI. Witnesses) и за мненията и експертните показания (Article VII. Opinions and Expert Testimony). В правило 706 дори е регламентирана възможността съдът да назначи експерт по свой

избор. Но, както ясно и категорично е записано в правило 706.d., това *по никакъв начин не ограничава страните да призват експерт по техен собствен избор*. Същото принципно решение е възприето и в Обединеното кралство, още повече че там съдът (за разлика от САЩ) традиционно не е обвързан от формални правила, предопределящи недопустимост на доказателствени материали – решаващи са относимостта им и възможността за състезателна съдебна проверка на тяхната достоверност.

Напълно състезателни решения във връзка с експертизите предлага и чешкият “Наказателен правилник”³³. По принцип е предвидено, че всяка от страните може да издирва и представя доказателства пред съда (чл. 89, ал. 2). В съответствие с това експертиза, представена от страните, е равностойна на (се третира като) експертиза, назначена от орган на наказателното производство (чл. 110-а). Разходите на експерта и възнаграждението му се заплащат от този, който го е привлякъл; той определя и размера на сумата (с изключение на съдебната фаза, когато този размер се определя от председателя на състава) – чл. 111, ал. 2. Същевременно има възможност и държавата да поеме разходите по експертиза, изискана от обвиняем или пострадал в затруднено материално положение (чл. 151-а).

Различно решение на проблема е възприето в НПК на Италия³⁴. Там експертът винаги се определя от съдията (чл. 221, ал. 1). За прокурора и другите страни по делото възниква право да номинират *технически консултанти* (консултантите за всяка страна не бива да надхвърлят броя на експертите – чл. 225, ал. 1). Те имат съществени права, регламентирани в чл. 230 – да участват в експертизата, да предлагат на експерта различни изследвания, да формулират за протокола забележки и уговорки; ако са номинирани след извършване на експертизата – да извършат собствено изследване на обекта. От техническите консултанти (подобно на защитниците и частните детективи) не могат да се изземват документи и предмети, свързани със защитата (чл. 103, ал. 2), нито да се подслушват разговорите и съобщенията им със защитниците, с частните детективи или със самите консултирани лица (чл. 103, ал. 5). Дори по делото да няма експертиза, всяка страна пак може да привлече до двама технически консултанти (чл. 233). Несъстоятелните лица имат право на технически консултант за сметка на държавата (чл. 225, ал. 2)³⁵.

Интерес представляват и решенията, дадени от НПК на Руската федерация. Още повече, че някои съществени белези на нашето и руското досъдебно производство остават твърде близки³⁶. От една страна, руският НПК изрично предоставя *специални*

---

³³ Цитира се по превода в сайта на българското Министерство на правосъдието: <http://www.mjeli.government.bg/Npk/docs/chehia.doc>.

³⁴ Цитира се по превода в сайта на българското Министерство на правосъдието: http://www.mjeli.government.bg/Npk/docs/NPK_Italy-20.1.2005-Prevod.doc.

³⁵ Подобни решения (но с не толкова прецизна уредба на статута на техническите консултанти) предлага и НПК на Доминиканската република – чл.чл. 133 и 211. Цитира се по превода в сайта на българското Министерство на правосъдието: http://www.mjeli.government.bg/Npk/docs/kod_dominik.doc.

³⁶ Напр. изискванията за обективно, всестранно и пълно изследване на делото; доказателствена дейност, извършвана по строго формализирани правила; нужда от вътрешно убеждение у прокурора, когато взема решение за повдигане на обвинение пред съда; обусловената от всичко това по-голяма продължителност на първата фаза на процеса – проблем, за чието решаване се положили големи усилия, и т.н. Тези белези съществено отличават нашето и руското досъдебно производство от това в някои други държави. Например, германското предварително разследване не е подробно регламентирано – при него преобладава т.н. “свободно доказване”, неограничено от формални изисквания; целта е вероятно установяване на фактите; прокурорът повдига публично обвинение пред съда въз основа на “достатъчно подозрение” (с което сериозно се ограничава обвинителният уклон) и т.н. Поради всичко

права за обвиняемия и защитника му при назначаване и провеждане на експертизата (чл. 198, ал. 1). Следователят е длъжен да ги запознае с постановлението за назначаване на експертизата; това се доказва с протокол, в който се отразяват и направените искания (чл. 195, ал. 3). Освен традиционните отводи на експертите и допълнителни въпроси, защитата има право да поиска включване на конкретен експерт или експертно учреждение (чл. 198, ал. 1, т. 3). Финансовите проблеми, свързани с признаване на такова право, се намаляват чрез допускане самото заинтересовано лице да поеме разходите за възнаграждение на вещото лице и за провеждане на експертизата (чл. 131, ал. 1 във вр. с ал. 2, т. 4 и 7). Изрично е уредено и право на обвиняемия и защитника да се запознаят с експертното заключение (чл. 198, ал. 1, т. 6 и чл. 206), като при запознаването следователят трябва да им разясни и правото да поискат допълнителна или повторна експертиза (чл. 206, ал. 1).

От друга страна, руският НПК предоставя на всяка от страните в съдебната фаза *право да ползва помощта на специалист* – лице със специални знания, каквито поначало се изискват и за експерта. Съдът не може да откаже разпит на специалист, привлечен от страните (чл. 271, ал. 4). Нещо повече – *още от момента на встъпването си в наказателното производство (т.е. и при предварителното разследване) защитникът има право да привлече такъв специалист* (чл. 53, ал. 1, т. 3). Сред правата на специалиста (посочени в чл. 58) се открояват правото да формулира въпроси към експертите, както и да разяснява на съда и страните (разбира се, най-вече на този, който го е привлякъл) въпросите от кръга на професионалната му компетентност (чл. 58, ал. 1, in fine).

С оглед на изложеното е ясно, че съществува достатъчно богата палитра от ефективни процесуални средства, позволяващи да се осигури равенство/състезателност между обвинението и защитата и на полето на “специалните знания из областта на науката, изкуството или техниката”. При това проверени в актуалната наказателно-процесуална практика на редица държави.

И накрая, още една техническа възможност за стимулиране на отговорността, професионализма и добросъвестността на експертите. **Невярното заключение би трябвало да води поне до имуществени последици.** Когато с влязлата в сила присъда не е дадена вяра на едно експертно заключение, следва да се обърне внимание на доводите на съда. Възможно е причините да са “извинителни” за вещото лице (напр. събрани нови, неизвестни на експерта доказателствени материали; неадекватно поставени задачи, на които е отговорено правилно, но това не допринася за изясняване на делото; и т.н.). Но е възможно и друго: пренебрегване или изопачаване на налични по делото доказателствени материали; непрофесионални действия при експертното изследване, респ. при установяване на резултатите от него; ненаучни или алогични разсъждения и заключения; предубеденост или заинтересованост на вещото лице и т.н. Ако се осигури “равенство на средствата” и във връзка с експертизите, подобни дефекти както на експертното изследване, така и на заключението ще бъдат установими по-лесно и по-често. В такива случаи очевидно експертното възнаграждение е незаслужено. Това е най-малкият проблем на фона на другите вреди, които едно невярно заключение може да причини на наказателното производство. Но с този най-малък проблем може да се свърже и *дребна, но неотвратима санкция* – удържане на неправилно полученото възнаграждение за сметка на бъдещи възнаграждения на вещото лице (респ. за сметка на гаранция, внасяна от вещите лица при включването им в списъка на специалистите). Струва ми се, че това би имало значително по-голямо практическо значение (реално респектиращо и превантивно въздействие), отколкото

това и срокът на провеждане може да е по-кратък. Ясно е, впрочем, какво означава едно досъдебно производство да има действително подготвителен характер.

съществуващата *хипотетична* възможност за наказателна отговорност по чл. 291 от НК. Същевременно това ще провокира вещите лица към непрестанно актуализиране на знанията им, към внимателно и отговорно отношение към поставените задачи. Ще се подпомогне и традиционно ниският бюджет за експертни възнаграждения³⁷.

Summary

POSSIBILITIES OPEN TO THE DEFENCE IN RELATION WITH EXPERT EVIDENCE IN BULGARIAN PENAL PROCEDURE AND THE REQUIREMENTS OF ARTICLE 6 OF THE EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

Ivaylo Tsonkov*

The author advances arguments in support of his view that in Bulgarian penal procedure the possibilities open to the defence to substantiate its standpoint, using special knowledge in the field of science, engineering or art, are considerably restricted compared to those open to the state prosecution. The author concludes that such inequality is incompatible with the right to a fair trial guaranteed by Article 6 of the Convention.

The article criticizes the arguments that form the basis for the negative attitude towards the so called “adversary expert evidence”. Different solutions are suggested that could secure to the parties “equality of arms” in this specific aspect of the penal procedure.

---

³⁷ Акцентът върху неравните възможности на защитата и държавния обвинител във връзка с експертизите е предопределен от формулираната тема на изследването. Нито една теза не следва да се тълкува по начин, омаловажаващ значението на интересите и правата на пострадалия в наказателния процес. За пострадалия (частен обвинител и/или граждански ищец в съдебната фаза) също трябва да се осигурят ефикасни средства за пълноценна защита на интересите му – вкл. възможност да се опре на специални знания в рамките на самия процес.

* Chief assistant professor in Penal Procedure Law at Sofia State University “St. Kliment Ohridski”. Member of Sofia Bar Association.